

BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Szociológia és Kommunikáció Tanszék

**Lehet-e bárki cigány, avagy milyen karakterek megjelenítéséhez
van joga a szerzőnek?**

Vita Háy János Mamikám című könyve körül

Készítette: Szőnyi Franciska
kommunikáció és
médiatudomány szakos
hallgató

Konzulens: Bárány Tibor
adjunktus

**Tudományos Diákköri Konferencia
Budapest, 2023**

Tartalom

Absztrakt.....	3
Bevezetés	4
Háy Jánosról	5
Tartalom és háttér	5
A vita.....	7
Az író válaszol.....	9
A <i>Mamikám</i> művészetfilozófiai perspektívából	10
Értelmezési problémák	14
Rakjunk rendet.....	16
Válaszok és válaszok	18
A <i>Mamikám</i> és az irodalom.....	19
Összegzés	21

Absztrakt

Mikor egy író, költő, bármilyen szerző tollából születik egy karakter, és az a karakter formál véleményt, tesz állításokat bizonyos témakörökben, az a jellem nem azonosítható a szerző jellemével, a karakternek saját felelőssége, autonómiája van a megalkotás pillanatától kezdve.

Ebben a dolgozatban végigjárom a Háy János: Mamikám c. regénye körül kialakult vitát.

Vajon joga van-e a szerzőnek egy cigány karakter szereplőt E/1.-ben megszólaltatni könyvében? Szándékosan nem azt írtam, hogy a karakter bőrébe bújni, hiszen a szerző nem minden esetben (és az esetek többsége ilyen) azonosítható az egyes szám első személyben megszólaló könyvbeli figurával.

Milyen mértékben mutathat be egy szerző negatív sztereotípiákat, illetve mennyiben kell hinni annak, hogy egy szerző a saját életéből inspirálódik?

Lehet-e bárki cigány, avagy milyen karakterek megjelenítéséhez van joga a szerzőnek?

Vita Háy János Mamikám című könyve körül

Bevezetés

„A cigányok lopnak, kerülnek a munkát, magukra és környezetükre igénytelenek, nem szent nekik semmi.” – Ilyen, és ehhez hasonló mondatok hagyják el magyar emberek száját nap mint nap a cigányokról való beszéd keretein belül, tele sztereotíp töltettel. Ezek a jelzők, mondatok úgy „szólnak” az emberekből, hogy ez az ő saját véleményük, maguk mint külön, önálló karakterek teszik a kijelentéseket. Azonban, mikor egy író, költő, bármilyen szerző tollából születik egy karakter, és az a karakter formál véleményt, tesz állításokat bizonyos témakörökben, az a jellem nem azonosítható a szerző jellemével, a karakternek saját felelőssége, autonómiája van a megalkotás pillanatától kezdve.

Ebben a dolgozatban hasonló kérdésköröket feszegetve fogom elemezni a *Háy János: Mamikám* című regénye körül 2021-ben kirobbant vitát. Vajon joga van-e a szerzőnek egy cigány karakter szereplőt E/1.-ben megszólaltatni könyvében? Szándékosan nem azt írtam, hogy a karakter bőrébe bújni, hiszen a szerző nem minden esetben (és az esetek többsége ilyen) azonosítható az egyes szám első személyben megszólaló könyvbeli figurával. Milyen mértékben mutathat be egy szerző negatív sztereotípiákat, illetve mennyiben kell hinni annak, hogy egy szerző a saját életéből inspirálódik?

A könyvről és vitáról szóló elemzésemet az alábbi módon építem fel: Kontextusba helyezem a könyvet, röviden ismertetem a cselekményt és a regény tartalmát is, majd részletesen bemutatom a regényről kialakult vitát, ismertetve a kritikusok, illetve az író álláspontját/álláspontjait is. Ezután a művészetfilozófia aspektusából is megvizsgálom a tárgyalt témát, és a művészetfilozófiai területeket segítségül hívva érvelek amellett, miért is gondolom azt, hogy az irodalomnak, és így Háy János regényének is van autonómiája.

Háy Jánosról

Háy János 1960-ban született Vámosmikolán, egy elhagyatott, fővárostól viszonylag távol eső településen. Szülei mélyszegénységben éltek, így Háy a környezet egyszerűségében találta meg gyermeki énjét. A vidéki életmód és a szülői nehézségek ellenére, már korán érezte magában a művészi hajlamokat, amelyeket a dekadens fővárosi kultúra csak tovább erősített.

Az egyik mérföldkő az életében a magyarból való kudarcos vizsga volt, ami végleg elidegenítette a hagyományos irodalomtól. A pályaválasztás során először az orosz és történelem szakok felé fordult, és bár többször sikertelenül próbálkozott a Szegedi Egyetemre és Főiskolára való felvétellel, végül mégis sikerült bekerülnie. Háy magában tartotta a költészet iránti szenvedélyét, és titokban rockkarrierre vágyott. Első kötete 1989-ben jelent meg, és számos további könyvvel, verseskötettel, novellával és regénnyel gazdagította a magyar irodalmat. Sőt, még egy irodalomtörténetet is megírt (Kik vagytok ti?).

Háy, mint író, költő és amatőr képzőművész, továbbra is hű maradt álmához, hogy egy színpadon állva, Szaljut nevű szovjet gitárjával a rockzene varázsát idézze meg. (Bookline)

Tartalom és háttér

A regényben egyesek szerint nagyon, mások szerint kevésbé autentikusan tárul elénk a jelenlegi magyarországi falvak, főleg „zsákfalvak” képe, annak minden szépségével és szomorúságával. A történetet egy cigánylány meséli el saját nyelvezetén, mely a standard nyelvhez képest „romlott nyelvnek” tűnhet az olvasók számára. A roma lány hétköznapi életét mutatja be, mely jelenkori napokra a múlt tragédiái és traumái még mindig hatással vannak. A lány életét nem könnyíti meg az a tény sem, hogy a faluban a romákat még mindig nem fogadják el, illetve nem válhatnak a közösség teljes értékű tagjaivá. A könyvben megjelenő nyelvi jelenségek időnként megkönnyítik az olvasást, mint élményt, viszont időnként pont a szereplő autentikus beszéde nehezíti a megértést és a gördülékeny olvasást. A főszereplő lány kap hangsúlyt a regény nagy részében, ám a mellékszereplők, az elbeszélő kapcsolatrendszerén keresztül bemutatott karakterek is sokszor hasonló nehézségekkel küzdenek meg, nyomornak vannak kitéve, mint a főszereplő.

A narratíva nem teljesen újszerű, eddig is többször alkalmazták különböző, elsősorban más műfajoknál. Ez a fajta narratíva abban tér el az eddig jobban megszokott, kifejezetten cigányokról szóló történetmeséléstől, hogy a cigány főszereplő belülről, saját élményként beszél a vele történt szenvedésekről, nélkülözésről, kényszerekről. A könyv a saját

egyszerűségében szeretne tehát bemutatni egy olyan jelenséget, illetve a jelenség által felmerülő társadalmi problémákat, amikről nincsen közbeszéd, és a média által is csak egy külső kép tárul a közönség elé; akiről valójában a nyilatkozatok szólnak, nem kap szót. Háy János könyve egyfajta veszélynek is kitette magát ezen problémák kiemelésével, hiszen a szerző a magyar kormánynak is üzenhet a narratívájával, miszerint jelenleg Magyarországon nincs működő romapolitika; sőt, néha már-már azt is érezheti az ember, hogy Háy János számonkéri a cigányok felzárkóztatását. A könyv cselekményét, illetve a könyvről kialakult vitát fokozza az is, hogy a regény vége nincsen tisztázva, és ez bizonytalanságot eredményez az olvasókban. A könyv központi figuráját, az elbeszélő által hőn szeretett *Mamikát* megölik a történet végén, és a könyvbeli elbeszélés alapján nem lehet hibáztatni azt az olvasót, aki egyből arra asszociál, hogy az E/1-ben beszélő narrátor a gyilkos maga. Ez a fajta kimenetel akár súlyos hiba is lehet az író részéről, mert ez a homályos befejezés a legkegyetlenebb sztereotípiákat erősítené fel.

Ami már a könyv olvasásának az elején is felmerül az olvasóban és lényegében minden könyv olvasása előtt-közben-után megfogalmazódik benne, hogy ebben a történetben hol találkozunk a fikció és a valóság. Van-e a kettőnek közös metszete, és milyen arányban jelennek meg a műben? A könyvről született kritikák egyikében, mely a Könyves Magazin oldalán jelent meg, szintén felteszik ezt a kérdést a *Mamikám* kapcsán is. Ugyanez a kritika említi azt is, hogy hitelesen csak a cigány emberek tudnak nyilatkozni arról, milyen benyomást tett rájuk a könyv, mennyire lett valóban autentikus a regény nyelvezetét, tartalmát illetően. (Forgách, 2021)

Megelőlegezve a későbbiek: ezzel viszont az a probléma, hogy a többi olvasót, illetve a nem roma, de romák között élő személyeket kizárja a megértésből, a jelentéstermelésből, és kizárólag a cigányoknak adja meg azt a lehetőséget, hogy bírálják a könyvet. A falvakban nem mindig kizárólag egy közösség él (akik egyébként sem gondolkodnak szükségszerűen teljesen hasonlóan), hanem kisebbségek, vagy többségi társadalom a kisebbségekkel keverednek egymással. Ehhez még az is hozzátartozik, hogy a roma emberek közt is vannak ellentétek. A különböző roma csoportok is kialakítanak egyfajta hierarchiát maguk között, és gyakran állnak viszályban egymással különböző roma csoportok, településektől függően (pl. a beás és oláh-cigányok közti viszály erősen jelen van a mai napig). Tehát, a cigány emberek sem értenek mindenben egyet, látásmódjuk – és ennek következtében a könyvről alkotott bírálatuk – sem megegyező. Egyébként ez minden etnikumra igaz, hogy a hozzá tartozó csoportok közléről sem nevezhetők homogénnek. Háy János regényének társadalma kifejezetten a mélyszegénységből származó, ott élő cigányokat (vagy nem cigányokat) mutatja be. Smid Róbert (2022) szerint az sem mindig egyértelmű, hogy amikor Háy János bizonyos szavakat használ, a társadalom

melyik rétegére utal. Például, amikor románozik, az egy román cigányra irányul, vagy egy romániai magyar cigányról van szó? Nem mindegy ez sem, mert a cigányok közötti szegregáció, illetve különbségek abszolút meghatározóak sok szempontból. A regényben lealacsonyított oláh-cigányok a 'néger' jelzővel vannak illetve, ami újabb kérdéseket vet fel a diszkrimináció ügyében.

Fontos megemlíteni, hogy a Magyarországon felmerülő érzékeny társadalmi problémák egyike a cigányság helyzete, asszimilálódása, esetleges integrációja. A többségi társadalom nem kap megfelelő betekintést a különösen színes, gazdag roma kultúrába, nem ismerik a szokásaikat, nem tanítják az iskolában, hogyan is lehetne súrlódásmentesen velük, egy-egy településen békésen, előítéletmentesen (már ha az ilyen egyáltalán lehetséges), együtt élni. Emiatt a cigányokkal kapcsolatos témák mindenkit távolról közelítenek meg, a megértéshez egyedül az előítéletek és sztereotípiák járulnak hozzá. Akik elvből elutasítják a romákkal kapcsolatos mindenkori interakciót, hagyományaik megértését és elfogadását, azok nagy valószínűséggel a Háy János könyvében megjelenített élethelyzetet is a cigányság negatívumaiként fogják elkönyvelni; nem fogják észrevenni a könyvnek azon jelentésrétegeit, melyek a romákat nem negatív, rosszindulatú fényben tüntetik fel, hanem esetlegesen bepillantást nyújtanak abba a kiszolgáltatott helyzetbe, amibe származásuk miatt kerültek bele, és mégsem panaszkodnak miatta, hanem kultúrájukat ebben a helyzetben is próbálják fenntartani, megőrizni.

A vita

A *Mamikám* megírása után a könyv egy nagyon szokványos „életutat” járt be. 2021-ben megjelent, az olvasók és a kritikusok is elolvasták, írtak róla. És ezzel elindult egy párbeszéd a könyvről. A könyvről mint egy történetről, és a könyvről mint egy szövegről, mely közéleti ügyekkel foglalkozik.

A történet nem tudta meggyőzni a kritikusokat, és az véleményvezéreket, megjelenése után egész hamar nekiestek a műnek, az aktivisták kiemelt célpontjává vált a regény. Az író, Háy János egyébként szinte minden felvetésre külön válaszlevéllel reagált, így az ügyet a média is felkapta, nemcsak a kritikákat, az erre kapott válaszokat is közölték.

Elsők között jelent meg Kalla Éva véleménycikke A [Józsefváros Újság honlapján](#). Kalla Éva a romák képviselőjében, a cigányság egészének „hangjaként” szeretett volna megszólalni. Véleménycikkében azt sérelmezi, hogy Háy János szakított azzal az irodalmi hagyománnyal,

ahogyan szerinte (mármint Kalla Éva szerint) nagy íróink empatikusan, nem eltúlzott naturalista módon megjelenítik a szegénység, sanyarú sors, nyomor stb. társadalmi problémáját. Kritizálja, hogy a főszereplő személytelenül van ábrázolva a könyvben, nem kapcsolódik hozzá se név, se tulajdonságok, azon kívül, hogy cigány. (Kalla, 2021)

A romák képviselőjében Kalla Éva mellett Márton Joci roma aktivista is felszólalt, a könyvről született írását szintén a [Könyves Magazin oldalán](#) olvashatjuk. Ő is említi, hogy a *Mamikám* nem egy társadalmi problémáról ír, hanem a „*cigányság mocskairól*”. Szerinte ez minden eddigi munkájukat az önérvényesítés, érdekérvényesítés felé lerombolta. Nem tartja korrektnek, hogy a könyv tartalma, nyelvezete autentikusként van jellemezve, szerinte sértés a vidéken élő cigányokat csak eszerint a történet alapján bemutatni. (Márton, 2022)

Az eddigi felszólalások és válaszok miatt kialakult vitába Parászka Boróka, erdélyi újságíró is becsatlakozott. Ő nem romaként, hanem – elmondása alapján – fehér, középosztálybeli nőként áll ki az előbb említett vélemények mellett, és lép fel a *Mamikám* ellen. A regény nyelvét ő is kritizálja, szerinte ez is rontja a cigányok identitásáról kialakított képet. Szerinte Háy János nem is akarta megismerni a cigányok helyzetét, csak felületesen szerzett, „hallgatott le” információkat, nyelvi adatokat. Sértőnek gondolja, hogy a könyv a cigányság elleni legsúlyosabb közhelyeket, sztereotípiákat sorakoztatja fel, és mutatja be teljesen általánosítva. Azt is mondja, hogy amit a cigány lány által ismerünk meg, az lényegében az egész cigányságról szól, az olvasó a cigányságra kollektívan fogja vonatkoztatni a jellemzőket. (Parászka, 2022)

A fenti kritikák alapján tehát egyértelmű, hogy a felszólalók megkérdőjelezték Háy János hitelességét a könyv megírása kapcsán, és nem a mű irodalmiságát kritizálták, hanem a műben megalkotott, megformált karakterek „személyiségi jogait” féltették, és a bemutatás módját a cigányság ellen irányuló támadásnak tekintették.

A könyvet ért támadások az író által választott, irodalmi viszonylatban még egyedinek mondható nyelvezet, struktúra, elbeszélői forma miatt is felerősödhetnek. Háy János nem mindig bánt óvatosan az általa kiválasztott és bemutatott szöveggel. Néhol valóban nem lehet nem észrevenni az erős sztereotípiák már-már túlzó jelenlétét, illetve az eddig ismert hagyományok miatt nem biztos, hogy elhihetjük az írónak azon későbbi állítását, miszerint a könyv végén nem az E/1-ben megszólaló elbeszélő lenne Mamika gyilkosa. A lezárás abszolút homályos, mindkét kimenet – az elbeszélő a gyilkos vagy sem – alátámasztható érvekkel.

Kérdés, hogy ez mennyiben okoz frusztrációt az olvasóban, mennyiben fogja ez meghatározni az olvasmányélményét, illetve a könyv művészeti értékét.

A vitából valakik azonban kimaradtak. A kiadó és a szerkesztők nem folytak bele a könyvről alkotott diskurzusba, pedig a vita elemzése, és pozicionálása szempontjából nem lenne elhanyagolható, hogy az Európa Kiadó milyen döntés eredményeképpen adta ki a könyvet. Vajon számoltak-e azzal, hogy a könyvnek milyen fogadtatása és utóélete lesz? Marketingfogás is volt ez részükről? A borítót és ismertetőként funkcionáló szöveget milyen pozícióból alkották meg? A realitáshoz, valósághű szálakhoz való kapcsolódást jelenti az a pár sor (a reklámszövegek, kiadói kiajánló), amit kiadtak és Szűcs Teri (2022) szerint, ha nincsenek ezek a mellékszövegek, maga a vita sem alakulhatott volna ki. A vitát nagyban befolyásolja tehát a kiadó által alkotott szöveg is, hiszen ad egyfajta olvasatot az olvasónak.

Az író válaszol

Háy János minden őt érő kritikára reagált, és próbálta magyarázni a bizonyítványát, mire is gondolt, mit érzett a mű megírása közben és kapcsán, miben található meg a történet fókusza. (Erre természetesen semmi szükség nincsen sem irodalmi, sem művészetfilozófiai szempontból, de erre a későbbiekben visszatérünk.)

Háy János szerint a történetben megjelenő karakterekkel nem cigányságuk miatt tudunk azonosulni, vagy tudnak azonosulni a roma emberek, hanem azért, mert olyan érzelmi, traumás batyut hordoznak, ami minden ember életében jelen van, és mindenki hordoz valami ehhez hasonló (remélhetőleg a történetben megjelenő batyunál kisebb) csomagot. Tehát előtérbe kerülnek azok a lelki nehézségek, folyamatok, amiknél teljesen mindegy, hogy valaki cigány-e vagy sem, hiszen úgyis jelen van az életében. (Háy, 2021)

Az író azt is mondja, hogy ennek a könyvnek nem célja az érzékenyítés, már csak amiatt sem, mert a megírás pillanataiban nem mindig volt jelen a tudatos karakterformálás, sokszor a történet magát is írta, az író pedig hagyta, hogy a cselekmény saját maga bontakozzon ki. A könyvnek joga van ábrázolni olyan negatív sorsokat, amik idegenek az olvasóktól, esetleg nem érzik teljesen életszerűnek. Ezek a személyes preferenciák.

Fontos gondolata az írónak, hogy: *„Minden irodalmi mű fikció, de még a saját életünk elmesélése is fikcióvá válik, hisz kiemelünk részeket és elhallgatunk másokat. Nem érdekes, hogy mennyi a valóságalapja egy műnek, ha azon belül meg van teremtvé a valóság. Persze ennek ellenére minden irodalmi mű abból a tapasztalati anyagból épül, ami az író fejében és*

szívében van. A Mamikám, talán nem árulok zsákbamacskát, nagyon eleven kapcsolatban van konkrét történetekkel.” (Háy, 2021)

Az író nem abban látja a történet szörnyűségét, hogy szexuális bántalmazást, és nyomort ábrázol, hanem abban, hogy ezeknek az embereknek mennyire meg van bélyegezve az életük és a sorsuk, mennyire körülveszi őket a kiúttalanság.

Háy János nyíltan vállalta véleményét annak ellenére, hogy egyébként ez nem lett volna neki kötelessége, hiszen az irodalomnak saját autonómiája van, egy művészetként megjelent alkotás esztétikai értékének – esetünkben a *Mamikáménak* – nem biztos, hogy van köze ahhoz, hogy milyen rasszista, mások szerint erkölcstelen, morálisan megkérdőjelezhető kérdéseket vet fel a szöveg.

A *Mamikám* művészetfilozófiai perspektívából

Hogy miért nem teljesen helytálló a könyvet kritizáló aktivisták álláspontja, azt a dolgot elkövetkezendő részében szeretném megvizsgálni, segítségül hívva a művészetfilozófia által felvetett, ajánlott szempontokat. Ilyen például a művészet és moralitás, a művészet és megismerés, illetve a szerzői szándék kérdése, fikció természete.

Kiindulási pontom az elemzésben egy podcast volt, melyben Bárány Tibor, Deczki Sarolta és Szűcs Teri beszélgetett a művészet autonómiájáról. Már a beszélgetés elején felmerül az egyik alapkérdés ebben a vitakörben. Mi az irodalom célja? Egy szerző megírhat-e egy tőle távol álló sorsú karaktert? Ha elismerjük, hogy az irodalom célja az, hogy túlmutasson saját magán, és elfogadjuk, hogy egy író akkor lesz író, ha kilép azokból a konvenciókból, melyeket hordoz magában mint önálló személy, akkor a válasz egyértelmű igen. Ehhez hozzákapsolódik az is, hogy egyébként Háy János írhatott volna egy fehér lányról is hasonló történetet, ahol a karakterek megegyeznek, ám egyáltalán nem biztos, hogy annak a kötetnek a visszhangja ugyanaz lett volna, mint a *Mamikám* esetében. (Deczki, 2022)

A beszélgetésben Szűcs Teri működik ellenpólusként, aki megértően áll a *Mamikám*at érő vádak mellé, és kiemeli, hogy számít az, hogy milyen pozícióból olvassuk a szöveget, cigányként vagy többségi társadalomként. A többségi társadalom narratíváját szerinte Háy János úgy jeleníti meg, hogy nem reagál rá a saját szövegén belül, nem ad pozitív reflexiót. (Szűcs, 2022)

Kérdés, hogy ez egyáltalán kivitelezhető-e. Ha lenne egyfajta reflexió a *Mamikám*ban, az nem változtatná-e meg az egész művet? Valószínűleg az egész történet máshogy fejlődne, és alakulna maga a cselekmény is abban az esetben, ha Háy János például lábjegyzetekben

időnként kiszólna az olvasóhoz egyfajta figyelmeztetésként, hogy: „*Figyelem, ezt a mondatot nem minden roma ember így formálja meg, ne általánosítsunk, és tudatosítsuk, hogy a történet fikció!*” Ez egész egyszerűen triviális és zavaró lenne az olvasás szempontjából. Talán pont ezek a kiszólások jelentenék azt, hogy a karakter mögött Háy János szerepel, és ő adja karaktere szájába a szavakat. A szereplőtől szintén nem várhatjuk el, hogy reflektáljon saját magára, és érzelmeire, hiszen akkor megint egy másik mű jönne létre, és a karakter önazonossága is megkérdőjelezhetővé válna. Nem lenne hiteles már csak azért sem, mert az iskolázatlan cigány lány része, hogy nem tud saját magára reflektálni, az érzelmeiről való beszéd is csak nagyon kezdetleges, az önismeret is nagyon távol áll tőle.

Vegyük észre, hogy a Mamikámról csak úgy lehet beszédet indítani, hogy ha a szöveghez közel maradunk. Ha a kontextusból kiragadunk egy-egy olyan mondatot, ami önmagában lehet szexista, rasszista, vagy bármilyen értelemben bántó valaki számára, akkor az az elemzés és vélemény nem hiteles. Ehhez a felvetéshez kapcsolódik a fikció gondolata is, illetve az író és karaktereinek szétválasztása. Ha egészként olvasunk egy művet, és elfogadjuk, hogy az író által létrehozott karakter nem az író karaktere, sem pedig a szócsöve, akkor teljesen más értelmezési lehetőségek merülhetnek fel a művek kapcsán. Ezt érdemes elfogadnunk, és a Mamikám által felvett társadalmi problémák kapcsán Háy János esetleges véleményét a vele készült interjúk, beszélgetések alapján megítélnünk.

Az irodalom egyik problémája ezen a területen az, hogy nem szabad azzal számolni, hogy lesznek különböző olvasatok, és a szerzői szándék (vagy a szerző saját olvasata) – ha lelepleződik egyáltalán – nem probléma, ha különbözik az olvasói értelmezéstől. Még akkor sem, ha a kettő teljesen különbözik egymástól. Emellett az irodalom heteronómiájáról beszél Deczki Sarolta, aki kiemeli, hogy a kritikák sosem autonómok, amiatt sem, hogy nem rugaszkodnak el a társadalomtól, nem határolódnak el tőle, hanem annál inkább beleágyazódnak, a társadalmi diskurzus részévé válnak. Deczki Sarolta ehhez hasonlítja az irodalmi műveket minden aspektusukban, hiszen ahogy például ez a regény nem tud elhatárolódni a szociális hatásoktól, úgy a többi, irodalmi szöveg is formálja az emberek véleményét, a szövegekről kialakított vitákat és további gondolkodásra készíti az olvasókat. (Deczki, 2022)

A kritika mint műfaj és az értelmiség, amely halmazba az írók beletartoznak, nem rendelkeznek már olyan intézményrendszerrel, – gyakorlatilag megszűnt az hely számukra – ami lehetőséget adna az intellektuális diskurzusok, az irodalmi kérdések megvitatására. Ma Magyarországon próbálnak alternatív helyszíneket létrehozni az értelmiségeknek, de sajnos a korábbi helyzethez

képest ez kihalófélben van, a kortárs politika egyáltalán nem vált érdekeltté ezen kérdésekben, az értelmiségnek nem teljesen teremti meg a lehetőséget az intellektuális diskurzusokra. Ez azért jelent veszélyt, mert míg régebben az írók-költők roppant módon meghatározó karakterei voltak az értelmiségnek, a társadalomnak, és nagyban hatottak a közvéleményre, ma, amikor Háy János megírja a *Mamikámat*, nem, vagy nagyon nehezen alakul ki róla párbeszéd. Pedig az egyik legkomolyabb jelenkori társadalmi problémát vázolja fel a regény. Ezt a gondolatmenetet Bárány Tibor (2019) is megerősíti, miszerint „*a hagyományos kulturális sajtó (ezen belül is elsősorban az irodalmi folyóiratok) területéről jelenleg nincs érdemi átjárás a nagy elérésű (online) média területére.*”

Bárány Tibor (2019) tehát arra is felhívta a figyelmet, hogy ha még születik is kulturális sajtó, az nem azon a platformon próbálja elérni az embereket, amit tényleg használnak, hanem egy már-már elavult orgánumon. Érdekes jelenség, hogy míg akár a 19. század nagy nemzeti karaktereitől kezdve a Nyugatosokon átívelve a 20.század végéig fontos volt az író szerepe, személye, ezáltal azok a tartalmak, amik műveikben is megjelentek, ma már ez szemlátomást nem így van. Vagy kevesebb rá az igény, vagy rossz platformokon tevékenykednek az írók, vagy akár pártpolitikai okokból nem kapnak lehetőséget a társadalmi és időnként egyéb irodalmi kérdések megvitatásában.

Az író mint vátesz asszociációja szinte mindenkinek elsőként Petőfi Sándort juttatja az eszébe, akinél a közélet, az irodalom és még a politika is egy szintéren mozgott. (Deczki, 2022) Petőfi óta az olvasó egyén érdekeltté vált azokban a témákban, amiket az író megjelenített. Ezek többnyire társadalmi, politikai, közéleti kérdéseket is lefedtek. Nem volt meglepő, hogy a szövegek kapcsán vagy azok nélkül is az írók és a költők aktívan részt vettek a közélet szemléletének formálásában. Persze, voltak nagy klasszikusok (mint például Ady Endre), aki tett is azért, hogy benne legyen a köztudatban. Az író különleges beszédpozícióval rendelkezik. Egyrészt értelmiségi, másrészt mint szakértő, hozzáértő pozicionálódik, harmadrészt pedig a már említett váteszszerep, ami egy külön státuszt biztosít számára. A hangsúly viszont mégis azon marad Háy János könyvének vizsgálata szempontjából, hogy régen az írók többet foglalkozhattak társadalmi problémákkal és kérdésekkel, míg a mai íróknak alaposan át kell gondolniuk, mi az, amit papírlapra vethetnek, és mi az, amit nem. Háy János nem biztos, hogy minden tekintetben átgondolta a *Mamikám* kiadását, vagy ha át is gondolta, nem biztos, hogy előre számolt azokkal a negatív kritikákkal, amiket a könyvre kapott. Pedig a könyvnek abszolút létezik egy hiánypótló funkciója is, hiszen nagyon kevés a romákról alkotott szöveg, különösen az egyes szám első személyben íródó szöveg.

A könyv és a vita elemzésében meghatározó szerepet kap a szerzői szándék művészetfilozófiai kérdése, így röviden ezt az aspektust is bemutatom. "Ideális" esetben egy szöveg elolvasásakor az egyik fő célunk megérteni, mi is a beszélői szándék. Viszont sokan azt gondolják, hogy egy szöveg elsajátításához nem feltétlen szükséges ezt megismerni. Carroll az intencióról és interpretációról szóló szövegében is emellett az álláspont mellett van, és szövegében azt szándékozik bemutatni, milyen másfajta motivációk léteznek a művészet és irodalom megértésére. Az *intencionalisták* nézetei szerint egy műalkotás jelentését a művész szándékai határozzák meg, míg az *anti-intencionalisták* azt állítják, hogy egy műalkotás jelentése független a művész szándékaitól. Carroll végül azt mondja, hogy a mű jelentését a művész és a közönség közötti kommunikáció határozza meg, és a művész szándékai fontosak, de nem meghatározó tényezőként szolgálnak. Carroll végül a *mérsékelt intencionalista* álláspontot képviseli. Igaz, vannak olyan szerzői értelmezések, amelyek nem férnek össze a szöveg nyilvános jelentésével, de ebből még nem következik, hogy a szerzői interpretáció a szövegben nyitva hagyott értelmezési lehetőségek szempontjából is irreleváns lenne. Időnként a szöveg elemzése alapján is megállapítható a szerzői szándék kudarca; a szerzői szándék sikere/kudarca olykor a megvalósult mű alapján is felismerhető vagy kikövetkeztethető. A művek implicit téziseit (levezetett tematikus tartalmát) általában nem tulajdoníthatjuk a narrátornak vagy a szereplőknek. Mindig a konkrét mű elemzése révén kell eldöntenünk, hogy mely megnyilatkozások tartoznak a szerzőhöz, és melyek fiktív beszélők (szereplők, narrátor, implikált/implicit szerző) beszédaktusai (Carroll, 1992)

Az "The Death of the Author" (A szerző halála) című cikk Roland Barthes francia kritikus és filozófus nevéhez kötődik, aki kétségbe vonja a hagyományos nézetet a szerzőről és a mű megértéséről. Barthes arra hívja fel a figyelmet, hogy a szerző nem feltétlenül az egyetlen szereplő vagy a művek jelentésének egyetlen forrása. Ezzel szemben azt állítja, hogy az olvasók, vagyis az olvasási közösségek és az olvasás aktusa játszik döntő szerepet a mű értelmezésében és értelmezésének alakításában. Barthes a szerző halálának ötletével azt a gondolatot erősíti meg, hogy egy adott művet nem csak a szerzője határoz meg, hanem az olvasók, az olvasási közösségek és az irodalmi környezet is. (Barthes, 1967)

A reprezentáció mint tárgyalandó kontextus is felmerül a *Mamikám* kapcsán. Egy művészeti alkotásnak vajon feladata-e úgy ábrázolni egy esetleges társadalmi problémát, hogy minden helyzetben vegye számításba minden egyes olvasó esetleges érzéseit, e kapcsán felmerülő sértettségeit? Az említett podcastban Deczki Sarolta és Szűcs Teri két különböző álláspontot képvisel. Deczki Sarolta szerint más irodalmi művek is kendőzetlenül jelenítenek meg

borzalmas szituációkat, a közönség mégsem kritizálja, és általánosítja a borzalmakat átélő egyént egy csoporthoz. Szűcs Teri (és egyébként a többi kritika) azt érzi, hogy a *Mamikám* főszereplőjének sorsa azonos a cigányság mint csoport sorsával, és nem mindegy, milyen témáról ír a szerző. (Deczki, Szűcs, 2022)

Az irodalom viszont nem zárhat ki olyan témákat, amik köztudottan érzékenyen érintik a társadalmat (esetünkben a magyar társadalmat). Nincsen joga az irodalomnak kivételezni ezekkel a témákkal. Kérdés, hogy a művészet közöl, közölhet-e igazságokat. Stolnitz szerint (is) a tudományos igazságoknál egyszerűbb dolgunk van, hiszen ott tények igazolják a kutatók által felvetett vizsgálatokat, vagy egész egyszerűen az emberi tapasztalat. Például mindenki érzi, hogy nyáron melegebb van, mint télen. A művészeti tudás nem hasonlítható sem a vallási tudáshoz, amit érdemes egyébként meggyőződésként értelmezni, sem a tudományos, történelmi tényekhez. A művészetben valami mélyebb, elvontabb dologról van szó. A művészet vonatkozásában inkább beszélhetünk igazságokról, mint tudásról. Ehhez a legközelebb az irodalmi alkotások, színdarabok állnak. (Stolnitz, 1992)

Értelmezési problémák

Szűcs Teri kritizálja erőteljesen a nyelvet, ő is roncsoltnak nevezi, mimetikus szempontból is. (Szűcs, 2022) A regényben egyfajta „általános vidéki nyelv” jön létre, ami mintha a különböző tájegységekről származó nyelvjárásokat mosná egybe és próbálná egy, sokak fülének ismerős vidéki dialektusként létrehozni.

Smid Róbert világít rá arra is, hogy ez a regény nem kizárólag a cigányokról szól, és nem is csak nekik van címezve. Egy olyan magyar zsákfalú képét mutatja be Háy János, ami Budapestről akár 50-60 km-re is megtalálható, mégsem foglalkozik vele a – kritikákban sokat emlegetett többségi – társadalom. Nem A Cigánylányt mutatja be nekünk a szöveg, hanem egy cigánylányt, aki mélyszegénységbe született és korlátozottak a kitörési lehetőségei. A cigánylány nem kizárólagos szereplője a műnek, akkor sem, ha a nyelvi regiszterek csak őt szólaltatják meg. (Smid, 2022)

A *Jánka* egy része a falubeli társadalomnak, aki egyes szám első személyben mesél az őt érő eseményekről, viszont soha nem állítja, hogy mindenkivel ugyanez történik meg, és a cselekmény alapján az olvasónak is egyértelmű lehet, hogy a cigánylányt körülvevő szereplők – romák vagy nem romák – különböző célokkal, motivációval és lehetőségekkel rendelkeznek.

Fontos megvizsgálni a könyv, és annak egyes részeinek a modalitását is, hiszen bizonyos részek perspektíváktól függően lehetnek eltérően értelmezve. Például, amikor a Jánka arról beszél, hogy nézni rossz, hogy megerőszakolnak valakit (jelen esetben az anyját), viszont az jó lehet, ha vele csinálják. Ezt a megnyilatkozást értelmezheti úgy is az olvasó (na meg a kritikus), hogy a kislány szexuálisan túlfűtött, és arra vágyik, hogy erőszakosan bánjanak vele, viszont arra is gondolhat az olvasó, hogy adott egy kislány, aki felnéz az anyjára, és szereti, és pont emiatt gondolja, hogy ami az anyjának szexuálisan kielégítő, az neki is az lehet.

Bárány Tibor (2022) szerint az elbeszélői struktúrát Háy János elrontotta. Nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy a narrátor megbízható vagy megbízhatatlan. Szerinte ebből az esztétikai hibából következik az egész vita és ez vet fel különböző morális kérdéseket. Habár, ugye az író nyilatkozataiból kiderül, hogy az ő szándékai szerint nem az elbeszélő a gyilkos, a szöveg megalkotása miatt és a narrátor ismeretlen pozíciója miatt nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az olvasó ezt elhiszi. Az olvasó következtethet arra is, hogy a cigánylány ölte meg a Mamikát, mert hogy csalódott abban az egy személyben (amikor nem adott neki pálinkát), akit a legjobban tisztelt és szeretett, és még a férje szerint sem volt hiteles az alibije. Ebbe az olvasatba is bele van építve a többségi társadalom által a cigányokról alkotott sztereotípiák, ami egyébként az egyes szám első személyben megszólaló narrátor összes cselekedetét, gondolatait, érzéseit is meghatározza.

A Háy János védelmében felszólaló Kemény István szerint valójában nem azt kell szem előtt tartani, hogy a könyvben milyen sztereotípiákat (bűnözés, drog, lopás, szexuális abúzus, pedofília...) találhatunk a cigányokkal kapcsolatban, hanem hogy az általa létrehozott – és egyébként tisztelt és szeretett – karakterek között mekkora az elítélés foka. Még maga Mamika is hordoz előítéleteket: „...tanújjá má valamit abból, amit én csinállok. ... Nem tanúsz semmit, mer cigán vagy, annyi az eszed, mint egy cigánnak, nem tucc a hónapra gondónyi, csak arra, ami máma van” (47). (Kemény, 2022)

Fontos tudni, hogy az író milyen pozícióból hozza létre a szöveget, a romákról való tudást ki is hozza létre. Szűcs Teri (2022) szerint elegánsabb, ha romák alkotnak meg ilyen szövegeket, viszont ez az álláspont csökkenti az írók, irodalmat alkotók szerepét, társadalmi felelősségvállalását. Viszont nem mindig érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy ki milyen pozícióban ír vagy olvas szövegeket, és itt most elsősorban a regényekre, művészet területén létrejött diskurzusokra gondolok. Bárány Tibor is ezt a véleményt erősíti a podcastban. Az irodalom akkor történik meg szerinte, amikor elkezdődik a szövegekről alkotott diskurzus.

Emiatt nem kell megvonni magától azokat a szövegeket, amikkel morálisan nem ért egyet az olvasó, hanem fel kell erősíteni az olvasóban a kritikai olvasást. (Bárány, 2022)

Másik oldalról viszont az is felmerülhet, hogy az oláh cigányok ölték meg a Mamikát, és a cigánylány a szeretőjénél töltötte az estét, ezért kérte meg férjét a hazugságra, ez viszont még mindig nem a szerzői értelmezés, így biztosan ezt sem lehet kijelenteni.

Rakjunk rendet

A Háy János: *Mamikám* c. könyve körül kialakult vitával nem az a probléma, hogy kialakult, hanem az, hogy nem kizárólag kritikai szemmel, minden perspektívát megvizsgálva nyilatkoztak a vita szereplői. A művészetnek joga van megjeleníteni oly a identitásképeket, sorsokat, melyek érzékenyen érintenek másokat, morálisan kifogásolhatók, mert a művészet kognitív és morális értékét növeli, ha a befogadó számára újszerű perspektívákat is megjelenít. Ha csak a sértettség vezérli a kritikus nyilatkozatokat, akkor az félreveheti a szövegről történő diskurzust, és nem feltétlen hiteles kérdéseket fog megkérdőjelezni.

A rasszizmus, szexizmus vádja is nehéz helyzetbe hozza a könyvet, viszont azt fontos kiemelni, hogy gyakran az olvasó értelmezése rasszista vagy éppen szexista. Erre jó példa lehet például a könyvben megjelenő azon részek, amikor az elbeszélő szeretné megélni a testi szerelmet. Az olvasó feltételezheti azt a karakterről, hogy emiatt ösztönlénnyé válik, ám azt is, – amit egy „fehér, középosztálybeli” női karakterről általában szoktak – hogy az a személy mennyire emancipált, saját magáért felelős nő. (Deczki, 2022)

Ha a művészet és moralitás kapcsolatát vizsgáljuk egy szöveg kapcsán, akkor az más értelmezéseket nyit meg a tárgyalt könyvünk kapcsán is. Ha egy kicsit ellépünk a vitától, és csak a szöveget vizsgáljuk, érdemes elgondolkodni, vajon a szörnyűségek megjelenítése morális-e a könyvben, az irodalom mennyiben lehet naturalista.

Noël Carroll (1996) tanulmányában megjelenik az a gondolat, hogy a művészet, – úgymint az irodalom – morális kérdések köré épül fel. Gondolataink sokszor egyfajta mederbe vannak terelve a célból, nehogy téves morális következtetéseket vonjunk le egy műből. A moralitás és a művészet kapcsolatán való gondolkodás nem teljesen újkeletű dolog, a II Világháború óta érződik egyre jobban, hogy a téma nagyobb figyelmet igényelne, nem véletlen, hogy nagy

gondolkodók, pl. Platón is szót ejtett e kapcsolatáról műveiben. Carroll megkülönbözteti a radikális autonizmust és a mérsékelt autonizmus álláspontját írásában.

Előbbiben a művészetet önmagáért kedveljük, elvonatkoztatva minden olyan kérdéstől, ami a körülményekre, a művészet kapcsán felmerülő felvetésekre vonatkozik, a művészet intrinzikus (belső) értékkel bír. A művészet tökéletesen önálló tevékenység, teljes autonómiát élvez az emberi tevékenységek között. A forma, a megvalósulás, kivitelezés, ami prioritást élvez egy mű megtekintésekor, a tartalom csak másodlagossá válik. Vajon a művészet kezd-e, tud-e kezdeni valamit a moralitással? E nézőpont szerint minden műalkotást egy előre megtervezett, közös lista alapján kellene véleményezni, ellenőrizni, megfelelt-e a kategorizálás szerint. A műalkotás művészi értékét kizárólag olyasvalami határozhatja meg, ami minden műalkotásra jellemző. Ez az ötlet már csak azért sem valósulhat meg hitelesen, mert különböző műfajok léteznek, melyeket nem lehet egy kategóriába sorolni, és ez akár a művészet félrevezetéséhez is vezethet.

Az ember, miközben egy műre tekint, előhívja a tudását a moralitásról, nem tanul mindent újra az alkotás által. A mérsékelt autonizmus már engedékenyebb a moralitás és művészet kapcsolatával. Ezen irányzat szerint bizonyos műfajok esetében a műalkotás megítélhető morális alapon, és a mű morális értéke meghatározhatja a művészi értékét. Többfajta érték társulhat egy műhöz. A narratív művektől elvárjuk, hogy legyen érzelmi, morális töltetük. A művészet megértéséhez tehát fontos, hogy tárgyaljunk a morális háttérrel is, próbáljuk magára hagyni, milyen értékek társulnak hozzá. A műalkotásokból nem új morális igazságokat vagy új morális érzelmeket tanulhatunk meg, hanem ezek *elmélyítik* a meglévő morális tudásunkat (Carroll, 1996)

Tehát, a valódi probléma nem az, hogy sztereotip elemeket jelenít meg a könyv, hanem az, hogy ezt egy rossz narratív struktúrában hajtja végre. (Bárány, 2022) Háy Jánosnak joga van cigány karaktert megalkotni, és megszólaltatni műveiben; úgy, ahogy erre bárkinek megvan a lehetősége, bizonyos „szabályok” betartásával. Ezek a szabályok nem a szörnyűségek műbeli megjelenítésében, vagy meg nem jelenítésében valósulnak meg, hanem abban, hogy a karakter valóban elhatárolódik-e a szerző személyétől. Az interpretációk szabadsága megengedi, hogy egy szöveget többféle módon értelmezzünk, és véleményt alkossunk róla. Ezeket a véleményeket el kell fogadni, viszont óvatosan kell velük bánni, különösen akkor, ha ezeket beemeljük a kritika színterébe.

Beck Zoltán többször foglalkozott a cigányság helyzetével, az irodalomban megjelenő reprezentációjukkal, és az ezekkel kapcsolatos szerzői attitűdökkel. Szerinte a szerzők amellet,

hogyan az irodalmat képviselik, társadalmi szerepet is vállalnak műveik megalkotásával. A szerzőnek feladata elfogadtatni a cigány társadalmat a többségi társadalommal, legalábbis az irodalmi szövegnek erre kell törekednie. Emellett más, marginalizált helyzetben levő kisebbségi csoportot is fel kellene mutatnia a szövegnek annak érdekében, hogy a többségi ember azt érezze, hogy a cigányok nincsenek „egyedül” abban a kiszolgáltatott helyzetben, amiben sajnos ténylegesen vannak, és ahová az olvasók többsége pozicionálja is őket. (Beck, 1998)

A fenti állítások és egyébként a dolgozatban eddig felmerülő összes kritika igaz lehet egy ismeretterjesztő, a cigányok helyzetét, kultúráját bemutató szövegre is. Teljesen evidens, hogy minden oldalát meg kell mutatni egy témának, ez esetben egy népcsoportnak., és ezt hitelesen kell végrehajtani. Az is triviális, hogy egy kisebbségben élő csoportot segíteni kell, és a reprezentációjukat is minél pozitívabban kell megjeleníteni. Egy regény azonban máshogy működik. Nem várható el a műfajtól, hogy a cselekményt csak amiatt változtassa meg a szerző, mert az morálisan megkérdőjelezhető.

Válaszok és válaszok

A dolgozat utolsó előtti részében szeretnék kiragadni néhány konkrét idézetet a műre reagáló három személy (Márton Joci, Kalla Éva, Parászka Boróka) nyilatkozataiból, és reagálni rá, az elemzések alapján válaszokat adni.

„Mert ha cigányokról van szó, büntetlenül ki lehet nyilvánítani, hogy náluk elkerülhetetlen a deviancia, a bűnözés és annak minden fajtája: gyermekbántalmazás, szexuális abúzus és pedofília, lopás, rablás, betörés, alkoholizmus, drog, emberkereskedés, prostitúció.” (Kalla, 2021)

Bármilyen esetben ki lehet nyilvánítani azokat a szörnyű történeteket, bűncselekményeket, melyeket Kalla Éva felsorakoztatott. A mű abban az esetben is, ugyanúgy fogalmazhatna meg bűnözéssel kapcsolatos vagy ahhoz hasonló gondolatokat, ha nem cigányokról, hanem például luxus életet élő gazdagokról lenne szó (lásd: „A nagyon gazdag embereknek hiába van sok pénzük, mégsem boldogok, drága kábítószereket fogyasztanak, és nincsenek érzéseik...”) Vegyük észre, hogy rengeteg művészeti alkotás jelenít meg sztereotípiákat, de a legtöbb esetben nem erőlteti rá azokat a befogadóra, és nem is várja el, hogy a művészetet fogyasztók eszerint gondolkodjanak, vagy interpretálják a művészeti alkotásokat.

„Háy János nem tudta cigányként megírni ezt a könyvet, én meg nem tudom többségi fehér magyarként olvasni azt.” (Márton, 2022)

Nem is kell. És pont ez az irodalom egyik leglényegesebb pontja. A szerzőnek és az olvasónak nem kell azonosulnia egymással, sőt. A szerző egyik fontos vállalása az irodalomban, hogy mer magán túlmutatni, kilépni a komfortzónájából, és belevetni magát olyan területekbe is, ami számára addig ismeretlen, a saját maga által megalkotott karaktere lesz a híd közte és az „ismeretlen” között. A mindenkor olvasónak természetesen megvan a joga ahhoz, hogy bizonyos esetekben rajongjon, és valamikor pedig a szoba sarkába akarjon dobni egy könyvet. Mindig saját identitásunknak, személyiségünknek és aktuális hangulatunknak megfelelően jön létre az interpretáció bizonyos szabályok szerint, az értelmezés nem önkényes folyamat. Nekem, Szőnyi Franciskának, a regény nem a sztereotípiákat erősítette fel, hanem azt a szomorú igazságot, hogy a társadalmunkban megjelenő romák helyzete még 2023-ban sem közelít ahhoz, hogy kitörési lehetőségeket kapjanak, és nem törődünk azokkal társadalmi problémákkal, amelyek a vidéken élőket sújtják, nemcsak a cigányokat. A cigány főszereplő csak ennek a történetnek főszereplője; a felsorolt problémák, attitűdök ugyanúgy érintenek nem cigány személyeket is.

„És ezt a regényt egy fehér középosztálybeli fehér férfi írta. Hát olyan is.” (Parászka, 2022)

Így van, egy fehér középosztálybeli fehér férfi írta a szöveget, aki egyébként Vámosmikolán született, és nyilatkozatai alapján is egyértelmű, hogy felcseperedése alatt érintkezett cigány emberekkel, találkozott különböző sorsokkal. Nem kizárt, hogy valamelyik cigány ember, aki Magyarországon él, elkövette mindazokat a sztereotíp bűnöket, melyeket a regény felsorakoztat, viszont a regény egy szóval nem említi, hogy mindenki elkövette, azt meg pláne nem, hogy más nemzetiségű ember ne követhetné el ezeket a bűnöket. Sajnos szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy Háy János (és más emberek) életében eljöhett az a pillanat, amikor egy-egy sztereotípiát beigazolódott, ám az akkor sem az egész csoportra volt ráhúzható, hanem kizárólag az eset szereplőjére.

A Mamikám és az irodalom

A művészetfilozófiai és kritikai kérdésfelvetések megértése, és igazolása érdekében fontos, hogy a szöveget irodalmi, formai és stilisztikai szempontból is megvizsgáljuk. Habár a regény

nem magas nyelvi regiszterekben szólal meg, lehet szépirodalomnak nevezni. A szépirodalomtól nem kötelezően elvárt a magas nyelvi regiszter. Háy János regénye egy társadalmi problémát közvetít fiktív keretek között, és a nyelvezete megközelíthetővé teszi az olvasó számára a problémát.

A szövegben nincsen megalkotott hallgatóság, az egyes szám első személyű narrátori szólam felerősíti azt az érzetet az olvasóban, mintha az elbeszélő tényleg neki mondaná a történetet. Ettől még személyesebbé válik a történet. A narrátori szólamnak van egyfajta implicit viszonya a szerzőhöz, de ez nem egyenlő azzal, hogy a narrátor gondolatai a szerzőnek tulajdoníthatóak lennének.

A kritikusok egy alapvető olvasási szabályt – amit már feljebb is említettem – nem tartottak tiszteletben. Létezik a megbízható narrátor, akinek a gondolatai megegyeznek a szerzőével, viszont létezik a megbízhatatlan narrátor, aki abszolút csak a saját szemszögét közvetíti az olvasónak, akár hazudhat, elhallgathat bizonyos fontos tényezőket is.

Az irodalomban a megbízhatatlan narrátor olyan elbeszélő, aki valamilyen módon torzítja vagy ferdíti a történetet, esetleg megtéveszti az olvasót azzal, ahogyan az eseményeket közli. A megbízhatatlan narrátor általában kétségeket ébreszt a történet hitelességével kapcsolatban, és így befolyásolja az olvasó élményét és értelmezését. Az ilyen narrációi gyakran megbízhatóságukban kételyeket ébreszthetnek, és így kihívást jelenthetnek az olvasó számára a valósághoz való viszonyuk értelmezésében. (Booth, 1983)

Egyáltalán nem evidens, hogy amit az E/1-es narrátor mond, az mind hiteles. A Mamikám esetében inkább az utóbbival van dolgunk, és ez releváns a könyv zárójeleneteiben is. A monologikus szöveg egyébként lehet egyfajta önigazoló írás is, amit a cigánylány saját lelkének megnyugvásáért ír vagy mond. Ha ő ölte meg az idős nőt, valószínűleg nem tudja elfogadni, hogy ő (is) gyilkos, és azt a személyt bántotta, aki tényleg jó volt hozzá, és foglalkozott vele. A monológból többször kiderül, hogy a lánynak szüksége lenne a többségi társadalom segítségére, de ezt e legtöbbször nem kapja meg, helyette elutasítást kap. Erre jó példa az is, hogy a rendőrök, a regény végén, magától értetődőnek veszik azt, hogy letegezhetik a lányt, és üvöltözhetnek vele. Pedig ez egyáltalán nem evidens.

A könyvben, habár fel van sorakoztatva a cigányság „mocskája”, ez mégsem egy spektrumból tárul az olvasó elé, nem csak egy szemszöveget vélhetünk felfedezni. Még akkor sem, ha egyes szám első személyben íródott meg a szöveg. Mamika ugyanúgy kritizálja a cigánylányt, de a lány, még ha indirekt módon is, saját küzdelmeit, negatív cselekedeteit is felismeri.

Több dolgot utólag tudunk rekonstruálni, a szereplő emlékei nem kronológiai sorrendben követik egymást a szövegben. Ez kicsit hasonlít Krúdy emlékezőtechnikájához is. Ez a fajta technika törekszik az életszerűsége, és arra, hogy az olvasó egyfajta „türelemmel” rakja össze a regényről kialakított képét. Amikor laikusként elmondunk egy történetet, a legtöbb dolgot adottnak vesszük, viszont amikor egy író ír meg egy történetet, neki szimulálnia kell, bele kell helyezkednie saját karaktere történetébe, és annak a karakternek a sors történetét megírni.

Összegzés

A megírt dolgozat mélyreható elemzése során számos fontos kérdéskört vizsgáltam meg, amelyeket már a vizsgálat kezdetén felvetettem. A Háy János által alkotott regény körül kialakult diskurzus elemzése alapján igyekeztem megmutatni, hogy a szerzőnek nemcsak irodalmi, hanem művészetfilozófiai szempontból is joga van a cigány karakter megalkotásához. A művészet és irodalom világával foglalkozó kritikusok és filozófusok sem jutnak egyetértésre bizonyos kérdésekben, mivel a vitában többféle szempont és megközelítés vesz részt. Ennek eredményeként a vitában többféle nézőpontot lehet megvizsgálni.

Összességében megállapítható, hogy az irodalomnak saját autonómiája van, azonban a szerző, a karakter és az olvasó szerepe meghatározóvá válik az alkotás értelmezése során. Ezt az autonómiát több tényező is befolyásolja, mint például a szerző szándéka, az olvasók értelmezése és a moralitás megjelenése a műben. Ez a sokszínűség és a több dimenzióban történő megközelítés a művészet és irodalom értelmezésének és vitájának gazdagságát és bonyolultságát mutatja be.

Irodalomjegyzék

Bárány Tibor (2019). Az élesztőaffér – Vázlat kritika és hatalom viszonyáról. Litera, Budapest

Bárány Tibor, Deczki Sarolta, Szűcs Teri (2022). Egy világnézeti klub #1 – A művészet autonómiájáról. Litera, Budapest

Barthes, Roland. "The Death of the Author." Aspen, no. 5-6, 1967.

Carroll, Noël (1992/2001). Art, intention, and conversation. In Beyond aesthetics. Cambridge University Press, 157–180.

Carroll, Noël (1996/2001). Moderate moralism. In Beyond aesthetics. Cambridge University Press, 293–306..

Deczki Sarolta (2019). Az író mint influencer. In: Tudástermelők, kapuőrök és véleményvezérek. Typotex kiadó, Budapest.

Forgách Kinga (2021). Háy megmutatja, milyen mélyszegénységben élő, falusi cigánylányként felnőni. Könyves Magazin, Budapest.

Forgách Kinga (2021). Háy János: Az ábrázolt sorsok igazságát kell képviselni. Könyves Magazin, Budapest.

Háy János (2021). A MAMIKÁM KAPCSÁN – NÉHÁNY ÉSZREVÉTEL. Józsefváros újság, Budapest.

Háy János (2022). Háy János válasza Márton Jocinak a Mamikámról. Könyves Magazin, Budapest.

Háy János életrajza. Bookline. Budapest Utolsó letöltés: 2023.10.28.

URL: <https://bookline.hu/szerzo/hay-janos/68593?page=1>

Kalla Éva (2021). „Nem tudták elolvasni, kifordult a gyomruk” – mi a Mamikám cigányképe? Kalla Éva véleménycikke. Józsefváros újság, Budapest.

Kemény István (2022). Kemény István a Háy János körül kialakult vitáról. Könyvterasz, Budapest.

Márton Joci (2022). Háy János regénye nem a romák hangját képviseli. Könyves Magazin, Budapest.

Parászka Boróka (2022). Egy fehér, erdélyi magyar nő panasza. Kerekasztal-mp.hu, Budapest

Smid Róbert (2022). Nem az a lényeg, ami hangot kap, hanem ami abban megmutatkozik. 168 óra, Budapest

Stolnitz, Jerome (1992). On the cognitive triviality of art. *British Journal of Aesthetics*, 32: 191–200.

Booth, Wayne C. "The Rhetoric of Fiction." University of Chicago Press, 1983.